

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ ПОЛИТИКОЛОГИЈЕ

Отворен докторски семинар
„ГЕОПОЛИТИЧКИ ПОЛОЖАЈ СРБИЈЕ ИЗМЕЂУ
ЕВРОАТЛАНТИЗМА И ЕВРОАЗИЈСТВА НА ПОЧЕТКУ 21.
ВЕКА“
- поглавље у дисертацији -

Студент: Вања Глишин, 26/18

Београд, 2020.

ОДРЕЂЕЊЕ ГЕОПОЛИТИКЕ

У циљу што бољег разумевања политичких појава и (гео)политичких околности у регионалним и међународним односима, ставићемо их у контекст логике простора. **Геополитика** је релативно млада наука, настала на прелазу из XIX у XX век када је Рудолф Кјелен (*Rudolf Kjellen*) први пут употребио израз *геополитика*. Поред потребе за развојем нових научних сазнања, геополитика се јавља у времену подељеног света између три велика царства како би пружила ново схватање политичке реалности. Геополитику карактеришу комплексност, вишедимензионалност и функционалност, неопходни предуслови за објективно и озбиљно разумевање и тумачење међународних односа. Другачије речено, геополитика је кључ за разумевање међународних односа, због чега она заслужује пажњу на научној, политичкој и друштвеној сцени.

Кренувши од анализе кованице *геополитика*, увиђамо да је она креирана од две речи грчког порекла *geo* (земља) и *politike* (политика), те можемо закључити да је почетно, основно поље изучавања геополитике однос политике и простора, односно утицај простора, земљишта, територије, географског пространства на политику и обрнуто, утицај политике на организовање датог простора. Такође, сам назив нам указује на то да геополитика као дисциплина има за циљ да политику и политичке процесе просторно ограничи. Најчешће је реч о државним територијама, као просторима на којима обитава становништво и реализује се политика, те, с тим у вези, геополитика испитује, анализира и одређује интересе и циљеве држава. Поред држава, геополитика као дисциплина се бави и геополитичким интересима и циљевима наддржавних ентитета попут Организације уједињених нација (United Nations-OUN) Европске уније (European Union-EU), Северноатлантске алијансе (North Atlantic Treaty Organisation-NATO) и слично.

Приликом геополитичких истраживања, поред географије и политике, користе се војне науке, историја, економија и социологија, што геополитици даје већ поменути, вишедимензионални карактер.

Шведски научник Рудолф Кјелен (*Rudolf Kjellen*, 1864–1922) први је употребио реч *геополитика* у свом делу „Студији о шведским политичким границама“ из 1899. године. Деценију и по касније, у књизи „Држава као животињски облик“ из 1916. године, он дефинише

да је геополитика „наука о држави као географском организму или појави у простору“.¹ За Кјелена је држава „комад човечанства и комад организоване земље“, држава је „пространство“, а пространство је тело државе – не својина већ „држава сама“.² С тим у вези, можемо закључити да, према Кјелену, земља, подручје или просто речено пространство има утицај на политичка дешавања у држави, а такође и да народ, држава и земљиште чине једну нераскидиву везу.³ Карл Хаусхофер (*Karl Ernst Haushofer*, 1869–1946) је указивао на зависност политике од тла, сматрајући да на ток политичких догађаја утиче земљишно тло и да геополитика као наука треба да се бави том повезаношћу. Историјско сведочанство говори у прилог тези да географске карактеристике простора утичу на карактер људи и њихов начин живота, као и на статус државе, те да териториј као такав предодређује судбине народа и држава. Према Николасу Спајкмену (*Nicholas J. Spykman*, 1893–1943), геополитика је најзначајније оруђе у вођењу спољне политике. Нема сумње да је геополитичко промишљање⁴ једно од најважнијих у међународној „шаховској“ игри, у којој треба надмудрити друге не губећи *свест о сопственом положају*⁵ и *реал-(гео)политици*⁶. За професоре Чарлса В. Кеглиа (*Charles W. Kegley, Jr.*) и Јуџина Р. Виткофа

¹ Кјелен, Р. (1923): *Држава као животни облик* (превео др Фрањо Мађаревић), Издање И.Ђ. Ђурђевића, Београд–Сарајево, стр. 38

² Исто, стр. 20–46

³ Како Кјелен истиче, народ постаје држава „тек тиме што се венча са земљом и организује друштво“, а кад „народ напусти своју земљу, убија своју државу“. Кјелен, Р. (1923): *Држава као животни облик* (превео др Фрањо Мађаревић), Издање И.Ђ. Ђурђевића, Београд–Сарајево, стр. 76–77

⁴ Геополитика као „особена тежња у истраживању и тумачењу макро и микро феномена политичког простора, политике у простору и простора политике – геополитичка интерпретација или метод, начин и стил политичког мишљења и разумевања“, Кнежевић, М. (2013): *Призма геополитике*, Институт за политичке студије, Београд, стр. 91

⁵ На овом месту неопходно је да дефинишемо два појма који се међусобно разликују, али употпуњују значење горе наведене *свести о сопственом положају*. Реч је о појмовима *геополитички код* и *геополитички идентитет*. *Геополитички код* је свест о сопственом положају (државе) у односу на друге државе. Реч је о способности сагледавања „претњи и ризика; доживљај супериорности или инфериорности, остварености или ускраћености, поштовања или омаловажавања, лидерства или подаништва, партнерства или ривалитета...“ (Погледати: Килибарда, З. 2008:19) *Геополитички идентитет* може се одредити као идентификација геополитичке самосвести и континуитета у времену и простору једне нације, као њене геополитичке самосвојности, као релативно објективизујућег идентитетско-географског својства једне националне или верске групације, а везано за њен одређени просторни, културолошко-цивилизацијски, верско-конфесионални и политичко-државни облик егзистирања. (Погледати: Деспотовић, Љ., 2017:127)

⁶ Свест о месту које нам припада у *геополитичком поретку* на основу дистрибуције моћи у простору. Килибарда, З., стр. 22

(Eugene R. Wittkopf), геополитика је „однос између географије и политике и њихових последица по националне интересе и релативну моћ државе“.⁷

КЛАСИЧНЕ ГЕОПОЛИТИЧКЕ ШКОЛЕ

Англосаксонска геополитичка школа

Крајем XIX и почетком XX века, упоредо са развојем немачке геополитичке школе, развија се и **англосаксонска** у Великој Британији и Сједињеним Америчким Државама. Значај и утицај англосаксонских геополитичких идеја приметан је током целог XX века, са највећим изразом током светских ратова и великих глобалних промена. Својим радовима велику пажњу света изазвали су Алфред Мехен, Хелфорд Џ. Макиндер и Николас Спајкмен, о којима ће у наставку бити више речи.

Амерички адмирал и геостратег Алфред Мехен (*Alfred T. Mahan*, 1840–1914) своје геополитичке радове је посветио проучавању и анализи значаја мора и поморске моћи држава. Мехен се сматра идеологом новог светског поретка *Pax Americana*⁸, као и родоначелником поморске геостратегије. Основне постулате своје геостратегије изнео је у књизи „Утицај поморске силе на историју“ из 1890. године. Кључни појмови које он истиче су морски простор и поморске силе⁹ (*sea power*), а суштински циљ јесте превласт над морским простором.¹⁰ С тим у вези, америчка морнарица је била „прва линија националне

⁷ Кегли В. Чарлс, Виткоф Р. Јудин (2006): *Светска политика: тренд и трансформација*, Центар за студије југоисточне Европе, ФПН, Дипломатска академија МСП, Београд, стр. 67

⁸ Мехен је „антиципирао смену на челној позицији светских сила и појаву новог вође „светског поретка“, при чему ће одлазећи *Pax Britanica* заменити нови, виталнији и експанзивнији – *Pax Americana*. Степић, М. (2016): *Геополитика: идеје, теорије, концепције*; Институт за политичке студије, Београд, стр. 96

⁹ „Поморска сила је за Мехена посебан облик цивилизације који има све неопходне претпоставке за планетарно ширење, запоседање и остваривање светске превласти“. Деспотовић, Љ. (2012): *Српска геополитичка парадигма*, Каирос, Сремски Карловци, стр. 19

¹⁰ „Како је, тврди Мехен, један једини циљ сваке земље да освоји свет, следи да је за то неопходан услов постизање превласти и надзора на мору. (...) Приморске, а нарочито острвске државе имају за такве циљеве најповољнији положај.“ Оне су судбински предодређене да буду „господари света“. Степић, М. (2016): *Геополитика: идеје, теорије, концепције*; Институт за политичке студије, Београд, стр. 98

одбране (...) и најкориснији инструмент за подржавање америчке дипломатије и трговине“.¹¹

Посматрајући просторни однос мора и копна, Мехен је савремене државе поделио у две категорије. Прву чине силе мора (*Sea power*), којој припадају таласократске државе, а другу категорију чине силе копна (*Landpower*), односно телуократске државе. У овом односу снага Мехен предност даје таласократским државама истичући да је „морско царство без сумње светско царство“¹² и додаје да Америка има „поморску судбину“.¹³

Претња поморским силама и њиховим претензијама ка „светском царству“ је Русија, моћна континентална држава на евроазијском копну. Мехен је сматрао да снажне поморске земље, окупљене у коалицији око заједничког интереса, могу да спрече руски излазак на топла мора. С тим у вези, он је понудио **стратегију анаконде** закључивши да „под контролом поморских сила морају да се налазе приобална подручја на сопственој територији уз покушај ’откидања’ таквих територија од непријатељске копнене масе“.¹⁴ Другачије речено, треба онемогућити Русију да контролише приобалне области, важне луке и морске пролазе, затим је све више притискати ка унутрашњости континента, према хладном северу, „чврстим загрљајем анаконде“.

Сер Хелфорд Џ. Макиндер (*Halford J. Mackinder*, 1861–1947) јесте један од најистакнутијих геополитичара, чија је теорија **срца света** (*Heartland*) означила почетак теорија нове оријентације.

У свом раду „Географска осовина историје“, изложивши своје виђење односа историје и географије, поставио је основе геополитичке теорије. Макиндер полази од тога да је историја стално надметање таласократских и телуократских сила за светску превласт, а „кључ“ светске превласти је контролисање **Светског острва** (*World island*) – Азије, Европе и Африке. „У самом центру је ’географска осовина историје’ или ’осовински ареал’

¹¹ Кенеди, Пол (2003): *Успон и пад великих сила: економска промена и ратовање од 1500. до 2000. године*, друго издање, ЦИД, Подгорица, стр. 281

¹² „Морске силе имају већи маневарски простор и могућност боље контроле глобалне комуникације.“ Пророковић, Д. (2012): *Геополитика Србије*, Службени гласник; Геополитика, Београд, стр. 66

¹³ „Наведена „Manifest Destiny“ („Иspoљена судбина“) у првом ступњу се састоји од стратешке интеграције читавог америчког континента, а потом успостављања светске превласти“. Дугин, А. (2004): *Основи геополитике*, књига I, Екопрес, Зрењанин, стр. 56

¹⁴ Зарић, М. И. (2015): *Класичне евроатлантске геополитичке теорије: релевантност на почетку 21. века*, Култура полиса, год. XII (2015), посебно издање, Култура – Полиса, Нови Сад, Институт за европске студије, Београд, стр. 25

(*pivot area*). Тај геополитички појам је географски истоветан са Русијом.¹⁵ Затим следи појас који се „подудара са приобалним просторима евроазијског континента“ и представља „зону најинтензивнијег цивилизацијског развоја“¹⁶ – **унутрашњи или периферни полумесец** (*inner or marginal crescent*). И крајња спољашња зона (географски и културно) у односу на „континенталну масу Светског острва“ јесте **спољашњи или острвски полумесец** (*outer or insular crescent*).

На учења Мехена и Макиндера надовезао се својим делима („Америчка стратегија у светској политици“ и „Географија света“) Николас Спајкмен (*Nicholas J. Spykman*, 1893–1943), трећи значајни англоамерички геополитичар. Спајкмен је, током проучавања Макиндерових радова, дошао до закључка да је значај *Heartland*-а прецењен, те је настојао да докаже геополитички значај приобалног простора евроазијског копна, тзв. *Rimland*-а. Супротно Макиндеровим проценама, Спајкмен је сматрао да је *Heartland* „само потенцијални простор који све културне импулсе добија из приобалних зона и који у самом себи не носи никакву самосталну геополитичку мисију или историјски импулс“,¹⁷ а такође је био став да *Heartland* као регион „неће моћи да се уједини на бази моћне транспортне, односно комуникацијске инфраструктуре, те да, упркос изванредној одбрамбеној позицији, не би могао да се офанзивно надмеће са поморском силом Сједињених Држава“.¹⁸

Руска геополитичка школа

Основе **руске** „географске школе геополитике“ утемељио је генерал Дмитриј Алексејевич Милјутин (*Дмитрий Алексеевич Милютин*, 1816–1912) својим делом „Критичко разматрање значаја војне географије и војне статистике“, 1846. године. Своје ставове је заснивао на „физичко-географским условљеностима територијалног пространства, положаја, економских приоритета и геостратегијских интереса Русије“, и залагао се за „доследну оријентацију земље ка климатски топлијим областима и толим морима“.¹⁹ На основу тога, генерал Милјутин је дефинисао руске геополитичке приоритете:

¹⁵ Дугин, А. (2004): *Основи геополитике*, књига I, Екопрес, Зрењанин, стр. 48

¹⁶ Исто, стр. 48

¹⁷ Исто, стр. 63–64

¹⁸ Килибарда, З. (2008): *Основе геополитике*, Службени гласник, Београд, стр. 40

¹⁹ Степић, М. (2013): *Геополитика неоевроазијства: позиција српских земаља*, Институт за политичке студије, Београд, стр. 21

– Будући да је главни руски супарник Британска империја, Русија би требало да усмери своје активности на два региона – у Европи и на Блиском истоку, те да оствари антиенглески савез са Немачком и Француском, а у централној Азији да заузме кључне позиције са којих би могла да угрожава Индију, као основу енглеске моћи;

– Руски интерес је да Турска буде потиснута из Европе, те је неопходно ангажовање Русије на Балкану и њено покровитељство у формирању Балканског савеза;

- Русији су Иран и Кина природни савезници, па би она требало да се са њима повеже и да им гарантује безбедност.²⁰

Приоритети овакве руске геополитике нису изгубили на својој актуелности ни током XX века, а простор који обухвата руска интересна зона подударан је са Спајкменовим *Rimland*-ом, што значи да је то појас супротстављених интереса телуократских и таласократских сила, односно појас могућих сукоба.

Академик Владимир Ламански (*Владимир Иванович Ламанский*, 1833–1914) поделио је копнену масу Европе и Азије на „три макроцелине:

1. Праву Европу (романско-германску);
2. Праву Азију (свет старих и средњовековних цивилизација, укључујући и различита племена, те неисторијске и полуисторијске народе);
3. Средишњи свет, у чијем саставу је неаутентични део Европе и неаутентични део Азије.“²¹

Средишњи свет, према Ламанском, покрива простор тадашње Русије, источне и југоисточне Европе. „Западна граница почиње на северу од норвешко-шведско-руске тромеђе, спушта се до Балтичког мора и (данашњег) Гдањска, те, кривудајући наизменично у дубину централне или источне Европе, на југу излази на Јадран код Трста и даље наставља дуж Јадранског и Јонског мора. Јужна граница трасирана је Средоземним морем, тако да обухвата и приморја Сирије и Мале Азије где се очувало старохришћанско становништво и култура.“²²

Руска евроазијска геополитичка школа почела је са развојем 1917. године, након Октобарске револуције, у периоду великих промена у царској Русији које су изнедриле

²⁰ Исто, стр. 21

²¹ Исто, стр. 28

²² Исто, стр. 28

большевизам. Николај Сергејевич Трубецкој (*Никола́й Серге́евич Трубецко́й*, 1890–1938) је утемељио евроазијски поглед на свет. У књизи „Европа и човечанство“ изложио је принципе евроазијства, засноване на „дуалности, различитости и оштрој подељености света на две целине:

1. На једној страни је романско-германска *Европа*, која се самоидентификује као ’центар’, са универзалистичким, хегемонистичким, апсолутистичким и колонијалистичким претензијама усмереним на принудно европеизовање остатка наводно варварске и заостале периферије света;

2. На другој страни је *Човечанство*, јединствена целина мноштва народа, култура и цивилизација које се разликују од европског романско-германског света и његовог агресивног тоталитаризма.“²³

Према пројекцији Трубецкоја, *Човечанство* треба да се супротстави романско-германској Европи која има „расистичке“ тежње да буде „мерило културе и прогреса“.²⁴ За њега је „западни део света дегенеративан, лош и опадајући у сваком погледу. Он попут Освлада Шпенглера верује у залазак Запада“.²⁵ С друге стране, „парадигму ’човечанства’ идентификовао је у Евроазији, тј. у њеном вишедимензионалном стожеру Русији, чији се историјски, етнонационални, културни и државотворни развој дијаметрално разликује од развоја романско-германског света“.²⁶

Петар Николајевић Савицки (*Пётр Николаевич Савицкий*, 1895–1968) јесте један од најзначајнијих представника руске геополитичке школе. Његово стваралаштво одише идејама руских словенофила Данилевског и Леонтјева, као и идејама Ламанског, који га је инспирисао својом поделом Евроазије у три макроцелине. С тим у вези, основна Савицкова идеја говори о Русији као посебној цивилизацијској творевини дефинисаној кроз квалитет „средишњости“.²⁷ „Средишњост Русије је за Савицког основ њеног историјског идентитета

²³ Степић, М. (2016): *Геополитика: идеје, теорије, концепције*; Институт за политичке студије, Београд, стр. 214

²⁴ Погледати више: Трубецкој, Н. (2004): *Европа и човечанство*, Логос, Београд

²⁵ Пророковић, Д. (2012): *Геополитика Србије*, Службени гласник; Геополитика, Београд, стр. 84

²⁶ Степић, М. (2016): *Геополитика: идеје, теорије, концепције*; Институт за политичке студије, Београд, стр. 215

²⁷ „Један његов чланак – ’Географски и геополитички основи евроазијства’ из 1933. године – почиње следећим речима: Русија се са много више основа од Кине може назвати Средишњом државом“. Дугин, А. (2004): *Основи геополитике*, књига I, Екопрес, Зрењанин, стр. 82

– она није део Европе нити наставак Азије. Она је самостални свет, самостална и посебна духовно-историјска геополитичка реалност коју Савицки назива *Евроазија*.“²⁸

Савицки се много бавио и теоријом о „месту развоја“, којом је имао за циљ да истакне руску посебност. То је аналогно Рацеловом „простору“ (*Raum*) или Шмитовом „Великом простору“ (*Grossraum*), представљајући јединствену целину, односно „место развоја“ је „најважнија геополитичка *златна нит* метафизичког интегрисања, истовремено и биологизма (Рацел, Кјелен...) и посибилизма (Де ла Блаш)“,²⁹ што значи да се „објективно и субјективно сливају у нераскидиво јединство, у нешто целовито“.³⁰

Значај идеја Петра Савицког (али и других теоретичара идеја евроазијства) потврђује чињеница да се, након свих турбуленција од треће деценије XX века па до деструкције СССР-а, руски излаз тражи у класичним евроазијским идејама и трагању за „трећим путем“ и поновним враћањем Русије на „сцену великих сила“.

ГЕОПОЛИТИЧКИ ПОЛОЖАЈ СРБИЈЕ

Географска и геополитичка обележја простора Србије

Србија се налази у југоисточном делу Европе, на средишњем делу Балканског полуострва. Реч је о континенталној земљи лоцираној између 41°53' и 46°11' северне географске ширине и 18°49' и 23°00' источне географске дужине. Србија се већим делом простире на Балканском полуострву што је сврстава међу балканске земље, док се један мањи део територије простире у средњоевропској, Панонској низији, те се због тога сврстава и у средњоевропске земље. „Војводина је спона којом се читава Србија укључује у централну Европу. Она јој омогућује партиципацију у економски и геополитички изузетно важној Панонској низији“.³¹ Такође, део тока Дунава у Војводини и југоисточни део Панонске низије јесу „зона конвергенције великих река“ попут Драве, Тисе, Тамиша, Саве,

²⁸ Дугин, А. (2004): *Основи геополитике*, књига I, Екопрес, Зрењанин, стр. 82

²⁹ Степић, М. (2013): *Геополитика неоевроазијства: позиција српских земаља*, Институт за политичке студије, Београд, стр. 43

³⁰ Дугин, А. (2004): *Основи геополитике*, књига I, Екопрес, Зрењанин, стр. 84

³¹ Степић, М. (2004): *Војводина – копча Балкана и централне Европе*, у: *Српско питање-геополитичко питање*, Јантра група, Београд, стр. 40

Дрине, Колубаре и Велике Мораве, чијим су долинама „трасаиране саобраћајнице које повезују најзначајније регије овог дела Европе“.³²

Због наведених географских карактеристике, особине које је Јован Цвијић предодредио Балканском полуострву послужиће нам у анализи положаја Србије и њених географско-геополитичких особина. Према Јовану Цвијићу, Балканско полуострво има три групе особина у које спадају: 1) евроазијске особине; 2) особине спајања и прожимања и 3) особине изоловања и одвајања. (Цвијић, 1922)

Када је реч о *евроазијским* особинама, Балканско полуострво је „географски и геолошки посредник између Европе и Азије“. У том правцу једна континентална веза је простор између Европе и Русије, тзв. руска платформа, са правцем ка Сибиру и пустињама Централне Азије. С друге стране, Балканско полуострво је својим контактом са Малом Азијом и Егејским морем представљало пут за значајне културне струје, те је у одређеном сегменту било и предодређено да прихвати културе тих континената (Азије и Африке). С тим у вези, централан географски положај Србије на Балканском полуострву важна је транзитна зона преко које се смењују утицаји стварајући геополитички чвор.

Друга географска особина *спајања и прожимања*, према Цвијићу има везе са самим положајем и рељефом полуострва. Полуострво карактерише отвореност и на северу, према Панонској низији и на југу, посредством острва, према Африци и Азији. У том контексту Цвијић истиче и дугачке удолине које се провлаче кроз полуострво у правцу Север-Југ и Исток-Запад, што олакшава везу обале са унутрашњошћу. Особине спајања и прожимања олакшавају ширење разних појава кретања, од атмосферских и биолошких до цивилизацијских, те с тим у вези Цвијић истиче три групе географских особина спајања и прожимања: 1) продирање са периферије; 2) депресије и лонгитудинални путеви и 3) усеци, превале и трансверзални путеви. (Цвијић, 1922:20-24) То значи да је Србија на северу отворена према Средњој Европи, а јужно, посредством моравско-вардарске долине, према Грчкој и размеђи три континента – Европе, Азије и Африке.

Трећа географска особина *изоловања и одвајања* одређена је планинским масивима. Они представљају препреке етничким кретањима и цивилизацијским токовима и слабе климатске и биолошке утицаје. Цвијић као значајне препреке издваја Динарски масив,

³² Исто, стр. 40

Родопски и Балкански систем.³³ У вишевековном освајачком зулumu, неприступачни планински предели били су природни савезник и штит српском народу.

У саобраћајно-географском погледу, полуострво је промрежено међународним путевима и пругама, којим је олакшано кретање из западне и средње Европе ка Блиском истоку и кавкаско-каспијском подручју. Речним саобраћајницама спаја се црноморски басен са атлантским акваторијем. Европска унија је пројектовала неколико паневропских друмско-железничких коридора (IV, V, VII, VIII, IX и X)³⁴ који би требало да пролазе преко Балкана. Циљ је да се Коридором X споји Будимпешта-Солун и Загреб-Истамбул, што ће Београду доделити статус главне раскрснице југоисточне Европе. Балканско полуострво карактерише још и приступ „најважнијим поморским комуникацијама које воде преко Средоземног мора: Гибралтар-Малта-Суец, као дела светског пловног пута: Атлантско-Средоземно море-Индијски океан-Аустралија“ (Шушњић, 2004:28).

Професор Мирко Грчић указује да је политички и економски положај овог простора, детерминисан положајем на раскршћу и односима на релацији центар – периферија. „Територијална диференцијација или социјално-економска неравномерност развоја овог региона, условљена је поларизацијом тј. издвајањем центра и периферије.“³⁵

Позиција Србија између евроатлантизма и евроазијства

Упознавањем са основним постулатима класичних геополитичких учења - атлантизма и евроазијства, и анализирањем балканског простора кроз вишевековни

³³ Погледати више: Цвијић, Ј. (1922): *Балканско полуострво и јужнословенске земље* (превео с француског Боривоје Дробњаковић), Државна штампарија Краљевине СХС, Београд, стр., 29-62; Јовичић, Ж. (1994): *Балканско полуострво – географски погледи и перспективе*, Српско географско друштво, Београд, стр., 37-40; Николајевић, Ј., Миливој (1904): *Географија Балканског полуострва* (Општи део), Штампарија Д. Димитријевића, Београд, стр., 55-70

³⁴ Погледати више: Труд, А. (2007): *Геополитика Србије*, Службени гласник, Факултет безбедности, Београд; Пророковић, Д. (2018): *Геополитика Србије: Положај и перспективе на почетку XXI века* (треће допуњено и проширено издање), Службени гласник, Београд; Грчић, М. (2000): *Политичка географија*, Географски факултет, Београд

³⁵ „Балканско полуострво је, захваљујући отворености према суседним областима Мале Азије и Европе, имало улогу некад трансмисије, а некад центра дифузије материјалних и културних добара. Данас геостратешке вредности Балкана и његових појединих делова одређују типове односа између периферије (Балканско полуострво) и центра (Централна и Западна Европа).“ Грчић, М. (2002): *Геополитичке детерминанте међуетничких односа на Балкану*, Зборник радова географског факултета, свеска L (50), Географски факултет, Београд, стр., 3-4

историјски континуитет, можемо констатовати да је териториј Србије место *контакта* Истока и Запада, и геополитички значајан простор за остваривање геополитичких и геостратешких циљева.

Србија не губи на значају ни у данашњем глобалном и регионалном односу снага, управо из разлога којима нас уче класична геополитичка учења руске и англосаксонске школе указујући на специфична геополитичка обележја овог простора.

Сједињене Америчке Државе су одмах након Другог светског рата почеле са реализацијом атлантистичких геополитичких постулата. Један од најзначајнијих корака је стварање Северноатлантске алијансе – НАТО пакта, која је служила Америци за, у почетку *обуздавање*, а потом отворену *експанзију* у циљу остваривања геополитичких пројекција. Државе западне Европе које су прихватиле Маршалов план – америчку економску помоћ, оствариле су одређени вид сарадње са Сједињеним Државама и на тај начин постале су значајан амерички ослонац и противтежа Совјетском Савезу. С друге стране, око Совјетског Савеза окупиле су се земље истока формирајући пандан НАТО пакту – Варшавски пакт. Улога Варшавског пакта била је, пре свега, да учврсти и прошири комунистичку интересну сферу, супротстављајући се атлантизму. У том односу снага, на Балкану је левитирала једна велика држава - Југославија, која је била на мапи интереса и Истоку и Западу. Њена међублоковска улога и значај за *виталну безбедност САД* (Woodward, Susan), нестаје завршетком Хладног рата, те тако Балкан поново постаје „простор геополитичке прекомпозиције и надметања блискоисточних сила, Средње Европе као стратешког дела Запада и источног утицаја који је у том тренутку био у константном повлачењу“³⁶. Балканска међублоковска улога је нестала, али значај који овај простор има за даљи атлантистички продор ка „Срцу копна“³⁷, остаје актуелан. С тим у вези, *Балкан је за*

³⁶ Гајић, А. (2015): *У вртлогу транзиције: Србија у савременом свету (2005-2015)*, Институт за европске студије, Београд, стр., 239-240

³⁷ „Балкан је, гледајући збирно, војно и политички у највећој мери „покривен“ те претворен у одскочну даску за даље стратешко наступање атлантистичких сила ка „срцу копна“ – ка Русији и Централној Азији, преко црноморског басена и Каспија. Такође, таласократски атлантисти на попришту бивше Југославије тежили су да на дужи рок осујете преостале или новопридошле утицаје Русије и Немачке, (...). Гајић, А. (2015): *Између евроатлантизма и евроазијства-положај савремене Србије*, Култура полиса, год. XII, посебно издање, Култура-Полиса, Институт за европске студије, Нови Сад, стр., 4

*Сједињене Државе посебно важан*³⁸ те су оне настојале да на овом простору, након Хладног рата, остваре неколико циљева. Професор Љубиша Деспотовић указао је на следеће циљеве: Први – искористити економско и војно посустајање и геополитичку дефанзиву Русије за запоседање кључних стратешких простора Балкана и дугорочније спречавање Руске Федерације да се врати у, за њу, другу по значају виталну геополитичку зону (примарна је простор земаља бившег СССР-а). Други циљ је успоравање геоекономског и геополитичког повратка СР Немачке на просторе Украјине, Подунавља и Балкана. Трећи, подстицање ривалства парцијалних геополитичких интереса појединих чланица Европске уније (Велике Британија, Француска, Италија, Шпанија, Немачка и сл.) ради њихове лакше контроле и обуздавања, како ЕУ не би израсла у опасног економског и геополитичког ривала Америке. И четврти циљ се односи на убрзани пријем земаља с простора југоисточне Европе и западног Балкана у евроатлантске интеграције.³⁹

У кругу северноатлантских сила, Балканско полуострво је одређено и као веома значајно војностратегијско подручје на које се надовезује простор источног Средоземља што га чини важним копненим, поморским и ваздушним мостом на размеђу Европе, Азије и Африке.⁴⁰

Политика ширења НАТО пакта по завршетку Хладног рата указује да Западне земље, пре свега САД, имају за циљ стављање постсовјетског простора под таласократску контролу и то: стварањем Макиндеровог „санитарног кордона“ (*Mackinder, Halford*), пружањем Мехенове „анаконде“ (*Mahan, Alfred*), овладавањем „Римлендом“ (*Spykman, Nicholas*) и потискивањем Русије дубоко ка унутрашњости континента.

³⁸ „Посланик немачке Хришћанско-демократске уније и тадашњи потпредседник Парламентарне скупштине ОЕБС-а Вили Вимер (Willy Wimmer) узбунио је јавност током 2001. године својим иступом у «Листу за немачку и међународну политику». Наиме, Вимер је објаснио како је у пролеће 2000. године учествовао на једном скупу у Братислави у организацији америчког министарства спољних послова (US State Department). Закључак тог скупа у вези са Балканом је био да НАТО не сме поновити грешку коју је амерички председник Двајт Ајзенхауер (Dwight David Eisenhower, председник САД 1953-1961) направио после Другог светског рата када је пропустио да дугорочно стационира америчке војне снаге у овом делу Европе. Балкан је геополитичко чвориште и има велики значај за НАТО и у том смислу САД очекују помоћ свих европских држава.“ Пророковић, Д. (2012): *Геополитика Србије*, Службени гласник; Геополитика, Београд, стр., 436

³⁹ Деспотовић, Љ. (2012): *Српска геополитичка парадигма*, Каирос, Сремски Карловци, стр., 121

⁴⁰ „Са становишта стратегије, Средоземно море је било унутрашње море Запада и претпоље европске одбране.“ Шушић, Б., Славољуб (2004): *Геополитички кошмар Балкана*, Војноиздавачки завод, Београд, стр., 56-60

Геополитичар Миломир Степић, указао је на четири смера евроатлантског, таласократског продора:

1. северним „краком“ у Пољску и прибалтичке републике бившег СССР;
2. средишњим „коридором“ у Чешку, Словачку, Мађарску и покушајима привлачења Белорусије и Украјине;

3. балканском трасом, интересно пристрасним војно-политичким ангажманом, стационарањем трупа САД и НАТО на кључним позицијама, те војним запоседањем готово свих држава насталих из „геополитичке транзиције“ простора бивше СФРЈ;

4. црноморско-кавказско-каспијским „краком“ ка јужним границама Русије и узаврелој етно-контактної зони православља и ислама, директно у средиште *Heartlanda*.⁴¹

Од 1999. до 2017. године НАТО пакту се прикључило 13 чланица, од Естоније на северу до Бугарске на југу, чинећи тако један ланац којим евроатлантске силе контролишу Источну Европу и западну обалу Црног мора. Такође, балкански излаз на Јадранско⁴², Јонско и Егејско море стављен је под контролу Западних сила.⁴³ Атлантистичке структуре, поред *средњоевропског залеђа Балкана* (Аустрија, Мађарска, Чешћа и Словачка) и наведеног акваторија, контролишу и балканску *политичко-географску екстензију* која се преко Турске простире према Блиском истоку.⁴⁴ Српски фактор⁴⁵, као традиционално руски пријатељ и савезник, је изолован у „срцу“ Балкана уз настојања да се што више ослаби и

⁴¹ Степић, М. (2016): Геополитика: Идеје, теорије, концепције; Институт за политичке студије, Београд, стр., 411

⁴² М. Степић закључује да је у интересу глобалне силе – САД, да запоседне упоришне тачке на балканској обали Јадрана и тиме стави под своју контролу Отранска врата „као улаз у овај Средоземни „залив“, који најдубље залази према Централној Европи и Немачкој. Хипотетичким припајањем Косова и Метохије и западне Македоније Албанији остварила би се заштита америчких упоришта, неопходна стратегијска дубина, продор у дубину Балканског полуострва и контрола њених главних саобраћајних и геостратегијских коридора“. Степић, М. (2012): Косово и Метохија: Постмодерни геополитички експеримент, Институт за политичке студије, Београд, стр., 16

⁴³ Како истиче Спајкмен: „поседавање обале је од већег стратешког значаја него поседавање унутрашњег копна“. Авијуцки, В. (2009): Континенталне геополитике: свет у XXI веку, Clío, Београд, стр., 11

⁴⁴ Деспотовић, Љ. (2017): Глобализација и геополитика идентитета, Каирос, Сремски Карловци, стр., 139

⁴⁵ „Русија представља потенцијалну снагу света, а Балкан, првенствено Србија – његову предстражу према Западу.“ Нарочницаја, А. Наталија (1997): Балкан и поствизантијски простор у центру духовног и геополитичког супарништва на прагу XXI века (превео Путник Дајић), Југословенски историјски часопис (Број 1), Београд, стр., 179-195

истргне из руског видокруга. Чињеница је да се „амерички мостобран“⁴⁶ шири ка „непријатељском“ простору, заузимајући све значајније геополитичке тачке у циљу изоловања „континенталног медведа“ и спречавања потенцијалне евроазијске континенталне сарадње, тзв. „осовине Берлин-Москва“.

Географско ширење Северноатлантског пакта на земље Балкана и постављање војних база на Балканском полуострву, Миломир Степић види као стварање „интегралног Балканског геополитичког и геостратегијског лука“ атлантизма, сачињеног из северозападнoг и југоистoчног сегмента. Оба смера имају исходиште у „геополитички и геостратегијски кључним областима Балкана: северозападни у „Динарској тврђави“, а југоисточни у „Централној области Балканског полуострва“, тј. у самом његовом средишту – „Балканском језгру“. „Кичма“ Балканског геополитичког и геостратегијског лука формирала се од читавог низа упоришта, база, полигона и других инсталација, за САД и НАТО лако доступних како из Јадранског и Егејског басена (акваторије, лука и аеродрома у приобаљу или на острвима), тако и из Панонске низије (геостратегијска „Панонска лепеза“ коју је по окончању Хладног рата од ВУ преузео НАТО)⁴⁷.

Америчка награда за све напоре које улаже на Евроазијском простору, према Збигњеву Бжежинском, је *Евроазија*. Представљена као шаховска табла, то је простор на ком се води борба за превласт у свету. Велико пространство преплављено различитим цивилизацијама, културама, обичајима, језицима, погледима на свет и веровањима, тешко је хомогенизовати у једну јединствену целину, што је америчка шанса да по принципу *divide et impera* очува свој светски примат. Дефинисањем четири *велика простора* на евроазијској шаховској табли, Бжежински је позиционирао и главне играче. *Западни* простор обухвата део Европе који је укључен у Европску унију и НАТО или треба да буде укључен. *Јужни* простор се својом западном границом наслања на југоисточни део Балканског полуострва, обухвата Блиски и Средњи Исток, велики део постсовјетске централне Азије, део Индије и део Кине. *Источни* простор се поклапа највећим својим делом са Кином и Корејским

⁴⁶ „Европа је најбитнији геополитички мостобран на евроазијском континенту.“ Бжежински, З. (2001): Велика шаховска табла, ЦИД/Романов, Подгорица, Бања Лука, стр., 57

⁴⁷ Степић, М. (2012): Косово и Метохија: Постмодерни геополитички експеримент, Институт за политичке студије, Београд, стр., 105

полуострвом. Наведена три простора попут Спајкменовог *Rimland-a* опасују Макиндерово *Срце света*, односно *Средњи* простор који обухвата Русију.

Према Бжежинском, Сједињене Државе могу наставити примат на овом простору уколико се 1) средњи простор више приближи развијеном Западу; а 2) јужни регион не потпадне под доминацију само једне силе и 3) ако се Исток не уједини под условом да се Америка избаци из поморских база. С друге стране, америчкој „игри“ на евроазијској шаховској табли дошао би крај ако би 1) средњи простор одбацио Запад уз тежњу ка стварању утицајној самосталног геополитичког ентитета који би остварио утицај на јужни простор или сарадњу са источним играчем; или 2) уколико би се два источна играча ујединила; и на крају, ако би 3) државе западног простора одлучиле да се ослободе америчког присуства.⁴⁸

Посматрајући евроазијску шаховску таблу, уочавамо да је тачка контакта *Западног* и *Јужног* простора на Балкану, што је потенцијална тачка „пуцања“ и могућа „крвава“ граница различитих цивилизација. С обзиром на то да је спона између Западног и Јужног простора слаба, Америка је тежила учвршћивању горепоменутог *геополитичког и геостратегијског* лука преузимањем контроле кључног простора на његовој траси - Косова и Метохије и на тај начин је „опорављеној Русији баражирала повратак на Балкан и продор на Средоземно *топло море*“⁴⁹.

Према мишљењу Александра Дугина, најважнији руски партнер у Европи за стварање континенталног блока и чврсте осовине је Немачка, снажна регионална сила Средње Европе. За геополитичку престоницу, Дугин одређује Берлин и указује да „само Немачка и немачки народ поседују све потребне квалитете за делотворну интеграцију тог геополитичког региона – историјску вољу, изванредно развијену привреду, привилегован географски положај, етничку хомогеност и свест о својој цивилизацијској мисији“⁵⁰. Остваривањем ове геополитичке пројекције, створила би се *Осовина* Берлин-Москва, поделиле би се сфере утицаја на руску и немачку и онемогућио би се атлантистички *санитарни кордон*, као и контрола *Rimland-a*. Руско-немачка сарадња, како указује Дугин,

⁴⁸ Бжежински, З. (2001): Велика шаховска табла, ЦИД/Романов, Подгорица, Бања Лука, стр., 36-37

⁴⁹ Степић, М. (2016): Геополитика: Идеје, теорије, концепције; Институт за политичке студије, Београд, стр., 480

⁵⁰ Дугин, А. (2004): Основи геополитике, књига I, Екопрес, Зрењанин, стр., 193-194

допринела би „излечењу болести обојице партнера“. То значи да би Русија економски просперијала, а Немачка би добила „стратешку заштиту“ и „ресурсну независност“ од Сједињених Држава.⁵¹ Сходно томе, најважнији задатак САД-а је да спрече да се „немачки капитал и технологија споје са руским привредним ресурсима и радном снагом у непобедиву комбинацију“⁵².

Према Дугиновој пројекцији, руском утицају припада већи део Балкана што без сумње указује на значај овог простора за даљу експанзију ка југу и југозападу, али и спречавање атлантистичких геополитичких планова. Међутим, ширењем НАТО пакта, видимо да је Балкан - простор потенцијалног руског утицаја, готово у потпуности стављен под контролу атлантиста предвођених Сједињеним Државама.

Леонид Савин указује да би Русија требало да брани своје интересе у југоисточној Европи спроводећи следеће војно-политичке мере: прво, „зарад подршке стабилности Србије, он предлаже враћање мировњачког контингента на Косово и Метохију, чије би присуство смањило ризик избијања етничког насиља. Други корак било би успостављање руских војних база на територијама Србије и Црне Горе, (...)“⁵³. Поред тога Савин подразумева и друге видове сарадње, од културне до економске.

С обзиром на то да је Савин наведене ставове изнео у својој књизи „Ка геополитици“ (2011. године), данас можемо закључити да је Америка стратешки предухитрила Русију, будући да је Црну Гору ставила под своју контролу прикључењем у НАТО пакт 2017. године. Такође, када је реч о успостављању руских војних база на овом простору, можемо констатовати да и у том смислу Америка предњачи, будући да је у источном делу Косова и Метохије саградила велику и добро опремљену војну базу *Бондстил* која представља стратешко упориште у овом делу Европе.

Нема дилеме да је основни циљ (нео)евроазијства борба против америчке превласти на Европском континенту и потискивање САД из простора *Rimland-a* преузимањем важних (гео)стратешких зона. Међутим, како закључује Степић, (нео)евроазијству неће више бити довољан традиционалан копнени, телурукратски код, већ телурукратско-таласократски

⁵¹ Исто, стр., 199

⁵² Деспотовић, Љ. (2015): Геополитика деструкције, Каирос, Сремски Карловци, стр., 66

⁵³ Вуковић, Н. (2015): Србија и Балкан у неоевроазијској геополитичкој концепцији, Култура полиса, год. XII, посебно издање, Култура-Полиса, Институт за европске студије, Нови Сад, стр., 50

који ће остварити овладавањем припадајућих океанских акваторија.⁵⁴ Поред наведеног, још један значајан задатак Русије јесте да не пусти вашингтонског *тројанског коња* (Турска на пример – спроводник интереса Америке, према Бжежинском) у „нови систем Евроазије и спречи катастрофалан домино-ефекат у међународној политици (јер окупиравши Либију, Запад то исто покушава да учини и са Сиријом, а након ње са Ираном... Русијом). Не сме се дозволити ни заустављање интеграционих процеса – најпре на тлу земаља Заједнице независних држава, а затим их треба наставити привлачењем других играча“⁵⁵.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. Barnett, Thomas P.M. (2012): The New Rules: Globalization in a Post-Hegemonic World, World Politics Review, April 16, available:
2. <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/11845/the-new-rules-globalization-in-a-post-hegemonic-world> (приступљено: 15.06.2019.)
3. Бжежински, З. (2001): Велика шаховска табла, ЦИД/Романов, Подгорица, Бања Лука;
4. Бжежински, З. (2004): Амерички избор: глобална доминација или глобално вођство, Политичка култура, Загреб, ЦИД, Подгорица;
5. Бжежински, З. (2013): Америка-Кина и судбина света, Албатрос плус, Факултет безбедности, Београд
6. Вуковић, Н. (2015): Србија и Балкан у неоевроазијској геополитичкој концепцији, Култура полиса, год. XII, посебно издање, Култура-Полиса, Институт за европске студије, Нови Сад
7. Гајић, А. (2015): Између евроатлантизма и евроазијства-положај савремене Србије, Култура полиса, год. XII, посебно издање, Култура-Полиса, Институт за европске студије, Нови Сад

⁵⁴ Степић, М. (2012): Косово и Метохија: Постмодерни геополитички експеримент, Институт за политичке студије, Београд, стр., 113

⁵⁵ Савин, В. Леонид (2013): Од шерифа до терористе – огледи о геополитици САД, МИР Publishing, Београд, стр., 209

8. Гајић, А. (2015): У вртлогу транзиције: Србија у савременом свету (2005-2015), Институт за европске студије, Београд;
9. Грчић, М. (2000): Политичка географија, Географски факултет, Београд;
10. Грчић, М. (2002): Геополитичке детерминанте међуетничких односа на Балкану, Зборник радова географског факултета, свеска L (50), Географски факултет, Београд
11. Деспотовић, Љ. (2012): Српска геополитичка парадигма, Каирос, Сремски Карловци
12. Дугин, А. (2004): Основи геополитике, књига I, Екопрес, Зрењанин;
13. Кегли В. Чарлс, Виткоф Р. Јуцин (2006): Светска политика: тренд и трансформација, Центар за студије југоисточне Европе, ФПН, Дипломатска академија МСП, Београд
14. Кенеди, Пол (2003): Успон и пад великих сила: економска промена и ратовање од 1500. до 2000. године, друго издање, ЦИД, Подгорица
15. Килибарда, З. (2008): Основе геополитике, Службени гласник, Београд
16. Кисинцер, Х. (2003): Да ли је Америци потребна спољна политика – у сусрет дипломатији XXI века, БМГ, Београд;
17. Кјелен, Р. (1923): Држава као животни облик (превео др Фрањо Мађаревић), Издање И. Ђ. Ђурђевића, Београд-Сарајево;
18. Кнежевић, М. (2013): Призма геополитике, Институт за политичке студије, Београд;
19. Ламанский, В. (2010): Геополитика панславизма, Институт русской цивилизации, Москва
20. Mahan, Alfred T. (1900): The Problem of Asia and Its Effect upon International Policies, Little, Brown, and Company, Boston;
21. Макиндер, Х. Џ. (2009): Демократски идеали и стварност: Студија политике обнове, Београд
22. Naumann, F. (1915): Mitteleuropa, Reimer, Berlin;
23. Най, Ј. (2011): The Future of Power, Public Affairs, New York;
24. Нарочницкаја, А. Наталија (1997): Балкан и поствизантијски простор у центру духовног и геополитичког супарништва на прагу XXI века (превео Путник Дајић), Југословенски историјски часопис (Број 1), Београд, стр., 179-195
25. Павић, Р. (1971): Увод у опћу политичку географију и геополитику (са основама геостратегије), Свеучилиште у Загребу, ФПН, Загреб;

26. Пророковић, Д. (2012): Геополитика Србије, Службени гласник; Геополитика, Београд;
27. Пророковић, Д. (2014): Немачка геополитика и Балкан: О циљевима средњоевропског континентализма, Catena Mundi, Београд ник, Београд;
28. Пророковић, Д. (2018): Геополитика Србије: Положај и перспективе на почетку XXI века (треће допуњено и проширено издање), Службени гласник, Београд
29. Ratzel, F. (1903): Politische Geographie, Oldenbourg, München und Berlin;
30. Spykman, Nicolas (1942): America`s Strategy in World Politics, The United States and the Balance of Power, Harcourt, Brace, New York;
31. Савин, В. Леонид (2013): Од шерифа до терористе – огледи о геополитици САД, МИР Publishing, Београд
32. Савицкии, Петр, Н. (1928): Геополитические заметки по русской истории, (www.ihtik.lib.ru)
33. Степић, М. (2004): Војводина – копча Балкана и централне Европе, у: Српско питање-геополитичко питање, Јантра група, Београд
34. Степић, М. (2012): Косово и Метохија: Постмодерни геополитички експеримент, Институт за политичке студије, Београд
35. Степић, М. (2016): Геополитика: Идеје, теорије, концепције; Институт за политичке студије, Београд;
36. Трубецкој, Н. (2004): Европа и човечанство, Логос, Београд
37. Труд, А. (2007): Геополитика Србије, Службени гласник, Факултет безбедности, Београд
38. Хантингтон, С. (2000): Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка, Романов, Бања Лука, ЦИД, Подгорица;
39. Шушић, Б., Славољуб (2004): Геополитички кошмар Балкана, Војноиздавачки завод, Београд